

Усі права збережено.

*Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якій формі без письмового дозволу
власників авторських прав.*

Добрянський Василь

Д55 Ніхто не скаже «Прощавай!». Роман. — Харків : ВД «Фабула», 2023. — 320 с.

ISBN 978-617-522-114-3

Події історико-пригодницького роману Василя Добрянського відбуваються в листопаді 1918 року — після підписання Комп'єнського перемир'я. Країни Антанти змушують Німеччину вивести її війська з України, й уряд гетьмана Скоропадського залишається сам на сам із більшовистськими бандами і монархічними рухами. Саме у цей час до каплиці на київській вулиці Інститутській, поруч із якою розміщувався гетьманський штаб, уночі хтось підкидає труп босого штабс-капітана. На пальці його ноги бирка з написом: «Власність гетьмана Скоропадського». Дивний «подарунок» гостро непокоїть оточення гетьмана та його розвідувальні служби, бо геть невідомо, що ховається за цією зухвалою акцією...

Політичні ігрища, протистояння розвідслужб західних держав, кримінальний світ тогочасного Києва, жорстокі злочини заради амбіцій, таємні заколоти, зрада в оточенні гетьмана... Певно, тільки колишній капітан київської поліції, досвідчений слідчий Клим Жеграй у змозі розібратися у цьому найзаплутанішому павутинні.

УДК 82-311.6

ISBN 978-617-522-114-3

© В. Добрянський, текст, 2022
© ВД «Фабула», макет, 2023

Ukraine fara da se.
(Україна своє осягне).
Михайло Грушевський

1

Пофарбована в горіховий колір труна стирчала посеред каплиці Миколи Чудотворця.

Її ще вдосвіта затагли всередину солдати з гетьманської охорони.

Яскраве сонце світило крізь райдужні вітражі вікон у глибоких нішах. Високий і худий, ніби цілий вік постував, монах у сірому підрыснику, покахикуючи, запалював свічки у пласкому, засипаному піском кориті, де зазвичай ставили «за упокій». Його сухотний кашель лунко підіймався до небесної сфери, де шурхотів крильми стривожений голуб. Хтозна, як той птах залетів до каплиці і досі не знаходив місця, де притулитися.

Той трепет крил і кашель монаха раптом здалися Климу Жеграю відгомонам вічності, гранітною лядою, що важким віком притискала присутніх у церковці людей до зачовганої цементної підлоги. Жовтий цвях променя пронизував простір від стіни до стіни, відділяючи святих і мертвих від живих. Смерть старою бабою дихала в обличчя — ні відвернутися, ні втекти. Нудотна хвиля, сповнена чадом перегорілих гнотів і воску, сопухом мертвого тіла, що давно почало розкладатися, піднімалася вгору, до вікон-бійниць, із

яких давно не змітали пилюку. Звідти липка хмара, клубочучи в яскравих посвітах, сповзала донизу примарним хитливим гаддям, обплутувала ноги ад'ютанта гетьмана старшого осавула Гната Зеленецького, начальника особливого відділу Дмитра Бусла та слідчого Кліма Жеграя — тобто його власні. Тривога стискала серце. Нестерпно хотілося хоч якось звільнитися, випручатися з тих пут, вибігти надвір і хапнути на повні груди свіжого вітру із Дніпра.

Микола Чудотворець суворо похитав бородою: «Ніні, навіть і не думай. Від мене ще ніхто не втік».

«От не пощастило! — Капітан байдуже кинув оком на біло-жовте, із виразними ознаками тління обличчя мерця в мундирі штабс-капітана російської армії, на його босі ступні та бирку на великому пальці лівої ноги. — Треба було залишитися в Лоїсіні... Де ж вони, с-суки, його відкопали?»

Місяць, проведений із прекрасною Марго Дельбрюк на березі Східного моря, назавжди залишився в його пам'яті — яскравий і напрочуд теплий спогад. «Здавалося, чого тобі ще треба, старий волоцюго? — дорікав собі Жеграй, не зважаючи на допитливі погляди Зеленецького і Бусла, які квапилися розпочати слідство. — Сиди собі біля морського узбережжя, слухай плюскіт хвиль, обіймай найкращу у світі жінку та ліниво мрій. Усе! Досить — відвоювався... Але ж ні: лиха натура знову покликала в Україну. Недарма кажуть: дурна ворона за море лігала, проте вороною залишилася».

Насправді приказка звучала дещо по-іншому — «проте дурною залишилася». Але Кліму це порівняння не подобалося. Ніколи не вважав себе дурним. Однак, певно, кожен має свій жереб. Мав можливість залишитися в Європі після виконання складного завдання у Берліні, однак повернувся до Києва, бо,

бачте, ностальгія, туга за рідним краєм. Йому пощастило знешкодити замах на гетьмана Скоропадського під час офіційного візиту до Німеччини. Червоних терористів — Смірнова й Барклаєва — знайшли мертвими у човні на озері Тегель. Берлінська поліція зітхнула з полегшенням і не дуже цікавилася, як саме українському «зондерермітлеру» — слідчому з особливо важливих справ — удалося їх ліквідувати. А сам Клим Жеграй удавав простака: мовляв, гадки не має, хто застрелив злочинців.

Його думки були зайняті фройляйн Дельбрюк. Кохання під час війни завжди має присмак крові. Обое втратили глузд і втекли у самотність. Місяць — день за днем — блукали пустинним узбережжям поблизу почорнілого від часу млина, де колись мешкали батьки дівчини, сміялися, їли яблука з піском і позирали на застигли обриси кораблів, що іржавіли серед незрушної води. Ніхто нікуди не поспішав. Війна здохла десь за обрієм, потонула в морських глибинах. Світ зник, залишивши їх наодинці. Але одного ранку він прокинувся в обіймах Марго і згадав Київ. Так виразно та ясно, немов стояв посеред Хрещатика. Аж серце зачастило.

Дурні завжди знаходять місце, де найлегше скласти голову. «Це доля. Від неї не відмахнешся, — із веселим відчаєм вирішив капітан. — Берлін мені набрид. У нього холодні очі».

— Кліме Івановичу, кажуть, четвер — легкий день, — нарешті озвався Дмитро Бусло. Його білі бакенбарди у свічковому серпанку здавалися тьмяними, ніби мокрими. — Не вірте базікам. Четвер, як бачите, препаскудний день!

Цієї ночі, 14 листопада 1918 року, якісь виродки притягнули під церковцю, що прилягала до гетьманської штаб-квартири по вулиці Інститутській, 40,

труну з тілом якогось штабс-капітана, босоногого, але з офіцерським георгіївським хрестом на грудях. На великому пальці лівої ноги теліпалася картонна бирка — така сама, якими користуються прозектори в моргах. Із безглуздом, на перший погляд, написом: «Власність гетьмана Павла Скоропадського». Труну вдосвіта виявили перехожі та одразу ж повідомили про це українську й німецьку варту, що стояла біля входу до штаб-квартири. Німці трохи поджеркотіли між собою, обговорюючи дивну подію, і повернулися на своє місце — до броньовика, озброєного кулеметом. У них і без київських див була маса проблем. Щойно військами пролетіла чутка, нібито кайзер Вільгельм відмовився від престолу й віддав владу революціонерам. А це, насамперед, означало, що не варто чекати жодного порядку. Війні кінець. Треба забиратися з України, рятувати власне життя. Рядові створювали «зольдатенрати»¹, щоби приборкати свавілля офіцерів. Службові обов'язки виконувалися суто за інерцією.

— Дмитре Петровичу, навіщо ви мене покликали? — дещо роздратовано поцікавився Клим. — Адже тут невимовно смердить!..

Його голос, спотворений луною, злетів під склепіння, до трепетливого птаха, що й досі не міг заспокоїтися. Жеграй намацав у кишені бляшану коробку льодяників «Кетті Босс», проте стримався. Обличчя мертвого штабс-капітана, по якому кволо мандрувала осіння муха, викликало огиду. В іншій кишені плаща відчувалася надійна вага револьвера «Сміт і Вессон» з укороченим стволом. Ще до початку Великої війни царський уряд закупив цю безвідмовну американську зброю для офіцерів поліції. Її калібр 10,67 служував найкращим аргументом проти пукавок, якими

¹ Soldatenrat — солдатська рада (нім.).

користувалися злочинці. Окрім «бульдога» — саме так згодом прозвали «Сміт і Вессон», Клим ніколи не виходив із дому без мініатюрного «Браунінга М» у кобурі, прилаштованої до щиколотки лівої ноги. Легкий, практично невагомий — якісь 350 грамів разом з обоймою на шість патронів, — цей пістолет майже не відчувався під штаниною. «Браунінг» не раз виручав капітана у критичних ситуаціях. Неповторна Роза Іванівна Савицька, ластячись до Кліма, у першу чергу ковзала м'якими пальчиками до його ноги. Капітан невиразно мурмотів, дозволяючи. Роззброєний і закоханий чоловік стає беззахисним. У будь-якому сенсі...

Гнат Зеленевський блиснув на Жеграя гострим оком. Вочевидь, поспішав. Трупний сморід його теж дратував. Але мусив виконати доручення гетьмана — з'ясувати, хто таким дивним чином передає вітання його ясновельможності. Однак промовчав, лише рипнувши начищеними чобітьми. Зеленевський завжди одягався, наче на парад. Акуратно розчісував розділену на два крила рудувату бороду. До того ж, від нього постійно тхнуло якимсь дивним запахом, ніби він щойно вийшов із кухні. Втім, усі у штабі знали його схильність до вишуканої їжі. Щоранку снідав із самим гетьманом.

Повернувшись до Києва, Жеграй учергове змінив квартиру — перебрався у затишний дворик на Трьохсвятительській неподалік «Жіночих професійних курсів» Кулицької. То були такі щільні, густо заселені єврейські нетрі, що мама рідна не знайде. І все тому, що взяв собі за правило: кожні пів року — нова квартира. Він ховався від ворогів і друзів ще із часів служби у царській поліції. У мисливця за хижою звіриною, як відомо, справжніх друзів не буває, хоча трапляються тимчасові партнери. Як-от, скажімо, гетьманський особливий відділ. Його начальник Дмитро Бус-

ло непогано платив і доручав Климові розслідування лише винятково складних випадків.

Звичка, звісна річ,— друга натура. Цей вислів якнайкраще характеризував відставного капітана. Через три-чотири дні після повернення з Німеччини він набрав телефонний номер 18-38 і покаянним тоном сповістив зубного техника Розу Іванівну, що повернувся, і хай йому грець, цьому холодному Берліну, що скучив і зовсім не проти прихилити свою непутящу голову до її чуйних грудей. Поцілувати у шийку і занурити обличчя в її лоскітливі кучері.

Роза Іванівна розсміялася, немов давно чекала цього дзвінка.

На Костянтинівську, 22, де вона мешкала, Жеграй прокрався темної ночі. Але саме там його й вирахував гетьманський розвідник Бусло. «Жінки — зло,— задоволено засміявся він у слухавку.— Але вельми солодке... Збирайтеся, капітане, у мене для вас є невідкладна робітка».

Роза Савицька служила агентом охоранки ще за часів Столипіна. Картотека охоранки перейшла у спадок гетьманській політичній розвідці, і Жеграй про це знав. Просто йому подобалося грати в кішки-мишки із Буслом. І, звісно ж, із Розою Іванівною.

— Атож, тхне,— погодився Дмитро Петрович. Дрібні зморшки навколо його м'ясистого носа ворухнулися. Каплиця наповнювалася важким цвинтарним духом.— І дуже. А наше завдання, Климе Івановичу, з'ясувати, яка бісова тварюка повертає ці фокуси. Гляньте он: «Власність гетьмана Павла Скоропадського». Це ж має щось значити? Як гадаєте?

— Вам треба працювати в поліції,— хмикнув капітан.

— Климе Івановичу, у нас немає часу на жарти,— втрутився Зеленевський. Розкрилена борода на його

стурбованому обличчі виглядала несправжньою, ніби бутафорська. Жеграй знав у цій справі толк, сам неодноразово гримувався. Ад'ютант гетьмана неначе щойно зіскочив із театральної сцени.— У прямому і фігуральному значенні... Я тут для того, щоби передати занепокоєння його ясновельможності. Назрівають події, що здатні кардинально вплинути на долю Української держави. Кожен отакий злочинний вибрик...

Ад'ютант гидливо кивнув на труну з тілом босого штабс-капітана, бгаючи в руці шапку-кубанку з білим верхом. Після того, як він розшукав у російському Орлі сім'ю гетьмана і порадив Олександрі Скоропадській сховатися перед наступом червоних, Зеленевський мав особливу довіру шефа. Згодом він також допоміг організувати «державний поїзд № 1» — і 29 червня 1918 року родина його ясновельможності прибула з Петрограда до Києва. Слово ад'ютанта мало істотну вагу серед штабних офіцерів — і не тільки тому, що замість бриджів Гнат носив темні шаровари, прирівнюючи себе таким чином до генералів українського війська.

— ...Руйнує державні інституції! — Твердий голос Зеленевського став схожим на голос Скоропадського, коли той розпікав своїх штабістів. Світлі петлі у вигляді трилисників зблиснули золотом на дорогому жупані.— У центрі Києва, поруч із головною квартирою очільника держави! Нечувано! А головне — маємо масу запитань. Хто? Навіщо? Якого біса надсилаються ці божевільні сигнали? Невже нам нема чим зайнятися у цей скрутний час?.. Дмитре Петровичу, прошу вас...— Старший осавул повернувся до начальника особливого відділу.— З'ясуйте негайно, хто саме таким чином намагається погрожувати гетьману. За цим учинком можуть ховатися сили, що готують антидержавний заколот!